

Yaşlılıkta Bilgelik Konusunda Bir Derleme

Filiz Yıldırım
Ankara Üniversitesi

Bilge Abukan
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Özet

Her toplumda yaşlanma ve yaşlılığa bakış açısı değişmekle birlikte yaşlılık dönemine özgü biyolojik, fizyolojik, sosyal, ekonomik ve psikolojik değişimler nedeni ile Durak'ın da (2004) belirttiği gibi toplumda yaşlı denilince; bakıma muhtaç, yürüme güçlüğü olan, değişime kapalı, mutsuz, yalnız ve sosyal ilişkileri zayıflamış bir birey akla gelmektedir. Oysa bilgi, beceri ve deneyimler temelinde düşünüldüğünde bazı yaşlılar için yaşlılık dönemi bilgelik yılları olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda bilgi ve deneyimlerinden gençlerin yararlanmalarını olanaklı kılmak açısından bilge yaşlıların önemli bir potansiyele sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu derleme makalede bilgelik, yaşlılık döneminde bilgeliğin gelişimi ve bunu etkileyen faktörler ile bilgeliğin kuşaklararası aktarılması çeşitli araştırma sonuçları ve bilim insanlarının yaklaşımlarına bağlı olarak tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, bilgelik, derleme

Abstract

While the point of views on aging and old age vary in every society, as Durak (2004) stated, owing to biological, physiological, social, economic, and psychological changes peculiar to older age, when the term elderly is mentioned, an image of an unhappy and lonely individual who is in need, closed to changes with movement restrictions and with weakened social relations comes to minds in the society. However, when knowledge, ability and experience are taken into consideration, old age can be referred as wisdom years, speaking of some old individuals. In this sense, it is very plausible to say that wise old people are of an important potential in terms of enabling young generations to benefit from their knowledge and experience. In this review article, wisdom, the development and underlying factors of wisdom in old age as well as the transfer of it to next generations will be discussed in the lights of some research results and approaches of various scholars.

Key words: Old age, wisdom, review

Yazışma Adresi: Yrd. Doç. Dr. Filiz Yıldırım, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Şükriye Mah. Plevne Cad. Aktaş Kavşağı No:5, 06340 Altındağ / Ankara

E-posta: fyildirim@ankara.edu.tr

Yazar Notu: Bu çalışma, 2014 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Kendini Gerçekleştirme ve Bilgelik İlişkisi: Yaşlılar Üzerinde Bir Araştırma" konulu yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

Bilgelik araştırmaları son yirmi yılda popülerlik kazanmasına rağmen, üzerinde uzlaşmış bir bilgelik tanımı bulunmamaktadır. Bugüne kadar bilgelik, farklı kültür ve uzmanlık alanlarından bilim insanların yaklaşımaları üzerinden farklı boyutları ile açıklanmıştır (Ardelt, 2003).

Batılı görüş, Berlin Bilgelik Paradigması'nın kabüllerine odaklanarak bilgeliği, bilgi ile ilişkili kriterler temelinde açıklamaktadır (Baltes ve Kunzmann, 2003; Baltes ve Kunzmann, 2004; Scheibe, Kunzmann ve Baltes, 2009). Bu kriterler;

- olgusal ve prosedürel bilgi (yaşamın “nedenini” ve “nasılını” bilmek)
- yaşam boyu bağlamsalılık (yaşam boyunca meydana gelen değişimlerin farklı bağlamsal etkilerini anlamak)
- değer göreceliği ve tolerans (bireysel, sosyal ya da kültürel farklılıklar temelinde değişen değerleri anlamak ve tolere edebilmek)
- belirsizliğin bilgisi (kişisel bilginin sınırlarını ve belirsizliğini bilmek) olarak sıralanmaktadır (Scheibe ve ark., 2009, s. 173).

Bu modele göre Baltes ve arkadaşları, bilge bir insanın sıralanan bu bilgi kriterlerinde uzman olduğunu; ancak bilgeliğin oluşması için tek ideal olmadığını belirtmektedirler (Baltes ve Kunzmann, 2003; Baltes ve Kunzmann, 2004; Scheibe ve ark., 2009).

Doğu toplumlarında ise bilge olmak; yaşamı anlama, sezgi ve farkındalığın gelişmesi ile sevecen olmak gibi özellikler ile ilişkilendirilmektedir (Ardelt ve Oh, 2010; Takahashi ve Overton, 2005).

Genel olarak Doğu'ya ve Batı'ya övgü bilgelik ya da bilge olma tanımları “toplumun sahip olmayı istediği özellikler” dikkate alınarak açıklanmaktadır (Ardelt ve Oh, 2010, s. 88). Örneğin Birren ve Fisher'e göre (1990) Antik Yunan'da bilgelik, doğru ve güzel olanla iç içe geçmiş olan entelektüel, ahlaki ve pratik yaşam sanatı olarak ifade edilirken; Hristiyanlık, bilgeliği gerçekliğin doğasını anlamak ile ilişkilendirmekte, kutsal olanın ve mutlak doğrunun peşinde geçirilen bir yaşam olarak açıklamaktadır (Trowbridge, 2005). Baltes ve Kunzmann (2004) Batı toplumlarında bilgeliğe, bilginin çeşitli türlerine “sahip olmak” üzerinden odaklanmışlardır (Ardelt ve Oh, 2010). Bu nedenle Ardelt ve Oh (2010), Baltes ve arkadaşlarının bu modelini, bilgeliğin duygu ve kendini aşma yönleriyle bütünleşmediği gerekçesiyle sıklıkla eleştirmekte ve bilgeliğin her insanda var olan bir potansiyel olduğuna inanmaktadırlar. Bir anlamda, Clayton ve Birren (1980) ile bu konuda aynı görüşleri paylaşan Ardelt (2003) bilgeliği; bilişsel (cognitive), yansıtıcı (reflective) ve duyuşsal (affective) boyutların entegrasyonu olarak tanımlamaktadır. Buna göre bilgeliğin bilişsel boyutu; bireyin özellikle yaşamı anlama yeteneğini, olayların derin anlamını ve önemini kavrama becerisini ortaya çıkarmaktadır. Bilişsel boyut, insan do-

ęasının olumlu ve olumsuz yönleri konusundaki bilgiyi; bilginin sınırlarını ve yaşamın belirsizliklerini bilmeyi içermektedir. Bileliğin yansıtıcı boyutu, bilişsel boyutun geliştirilmesi için bir ön koşuldur. Yaşama ilişkin daha derin bir anlayışa sahip olmak, gerçeği olduğu gibi algılamakla mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek sezgi ve farkındalığın gelişmesi ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle olaylara ve durumlara farklı bakış açılarından bakmak yansıtıcı boyutu içermektedir. Ayrıca önyargıları aşmak için çaba göstermeyi ve mevcut durum için başka insanları ya da koşulları suçlamamayı ifade etmektedir (Ardelt, 2004). Bileliğin duyuşsal boyutu ise insanın duygularını içeren davranışları ifade etmektedir. Bu davranışları daha iyi anlamak için başkalarına karşı sempatik ve sevecen davranış ile tavır geliştirmek bilgeliğin duyuşsal boyutu kapsamında açıklanmaktadır. Bu üç boyut birbirinden bağımsız değildir; ancak kavramsal olarak özdeş de değildir (Ardelt, 2003).

Yang (2001) ise bilgi, yardımseverlik, merhamet, açıklık, derinlik ve tevazu gibi özellikleri Ardelt'in bilgelik teorisinin duyuşsal; Baltes ve arkadaşlarının (Baltes ve Kunzmann, 2003; Baltes ve Kunzmann, 2004; Scheibe, Kunzmann ve Baltes, 2009) teorisinin bilgi yönüyle bağlantılı olarak açıklamaktadır. Bir anlamda Yang'ı (2001) destekleyen Takahashi ve Overton (2005) ise analitik (bilgi temelli) ve sentetik (yansıtıcı ve duyuşsal temelli) bileşenleri birarada kullanarak bilgeliği tanımlamaktadırlar.

Yukarıda çoklu boyutları ile ifade edilen bilgelik, yaşam dönemleri içinde gelişimin önemli noktalarından biri olarak kabul edilmekte; bir anlamda yaşamdaki uzmanlık/uzmanlaşma olarak açıklanmaktadır (Smith, 2012). Özellikle ortalama yaşam beklentisinin ve dolayısıyla yaşlı nüfusun artması (Akgün, Bakar ve Budakoğlu, 2004; Howe ve Tufan, 2007) ile birlikte bu kavram, sosyal bilimlerde alanında yaşlılar açısından merak edilen ve incelenen bir konu haline gelmiştir.

Yaşlılıkta Bilgelik

Yaşlıların deneyimleri ile özellikle teorik, pratik (gündelik yaşamda bilgeliğin kullanılması) ve üretici (varolan bilginin başkalarının yararı için kullanılması) yaşam bilgisi açısından değerlendirildiğinde yaşlılık dönemi, bir hazine niteliği taşımaktadır. Sosyal, ekonomik, psikolojik, biyolojik ve fizyolojik boyutları ile düşünüldüğünde bilgece yaş alma bireylerin farklı yaşam dönemlerinde zorluklarla başa çıkabilmek için strateji geliştirmeleri; analitik düşünceleri; edindikleri bilgi, beceri ve deneyimlerden yaşam dersi çıkarmaları açısından önemlidir (Erçetin, 2007). Bu noktada bilgece yaş almanın özellikle sağlıklı ve başarılı yaşlanma ile olumlu yönde ilişkisi olduğu belirtilmektedir (Ardelt, 2000). Buna göre bilge yaşlıların, yaşadıkları çoğu kayıplardan

ders çıkardıkları; yaşamlarına ilişkin sınırlılıkları, çelişkileri ve belirsizlikleri kabul ettikleri açıklanmaktadır (Smith, 2012). Fiziksel kayıplar yaşadıklarında ve hatta eşlerini kaybettiklerinde bile fazla zarar görmeden bu zor durumların üstesinden gelmeyi başarılabildikleri ifade edilmektedir. Yaşam deneyimleri, teorik ve pratik bilgi ile beceriler temelinde düşünüldüğünde önemli kararları farklı açılardan değerlendirebildikleri ve göreceli düşünebildikleri vurgulanmaktadır (Erçetin, 2007).

Carstensen ve arkadaşları (Carstensen, Isaacowitz ve Charles, 1999; Reed ve Carstensen, 2012) ise yaşlıların bilişsel performanslarını düşüren ya da aksine daha yararlı hale getiren koşulların neler olduğuna odaklanarak bir anlamda yaşlılarda bilgelige ilişkin çıkarımlar sağlamaktadır. Yaşlanan bireylerin, yaşayacakları zamanın ne kadar az olduğunun farkında olduklarına dikkat çeken Carstensen ve arkadaşları (Carstensen ve ark., 1999; Reed ve Carstensen, 2012) yaşam karşısında yaşlıların dikkatlerinin ve hafızalarının olumsuz bilgilerden ziyade görece daha olumlu bilgiler üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedirler. Bu anlamda mutlu olmak, yaşam tatmini ile ilişkilendirilmekte; mutluluğun yaşlı refahını ve bilgeliliği artırdığı öne sürülmektedir (Quinn, 2011). Örneğin Ardel (1997) yaşlılıkta yaşam tatmininin bilgelik ile ilişkisini araştırmıştır ve 120 yaşlı birey ile gerçekleştirdiği araştırmada bilgeliliğin yaşlılıkta yaşam tatminini pozitif yönde etkilediğini bulmuştur. Ayrıca Bergsma ve Ardel (2012) Hollanda'daki 7037 yaşlı birey arasında bilgeliliğin; mutluluk, yaşam tatmini ve subjektif refah ile ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmada (Bergsma ve Ardel, 2012) bilgelik ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca bu araştırmada bilgeliliğin, subjektif refah algısı üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğunu belirlemiştir (Bergsma ve Ardel, 2012). Grossmann (2012) tarafından Michigan'da yürütülen araştırmada ise bilgelik ve yaşlı refahı arasında ilişki bulunmuştur ve bilgeliliğin yaşlı refahını artırdığı sonucuna varılmıştır. Bu anlamda yaşlılar açısından bilgeliliğin, önemli bir kazanım olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bugüne kadar yaşlanma ve yaşlılar konusu, genellikle yaşlılık dönemine ilişkin kayıplar ve olumsuz değişimler temelinde araştırmalara yansımıştır (tartışma için bkz. Cangöz, 2008). Yaşlılıkta bilgelik ise çoğunlukla uluslararası literatürde psikoloji ve sosyoloji alanında merak edilen ve araştırılan bir konu olmuştur (Ardel, 1997; 2000; 2003; Asadi ve ark., 2012; Baltes, 1993; Clayton ve Birren, 1980; Csikszentmihalyi ve Rathunde, 1990; Glück ve ark., 2013; Glück ve Bluck, 2011; Holliday ve Chandler, 1986; Levitt, 1999; Meeker, 1981; Mickler ve Staudinger, 2008; Sternberg, 2001; 2005; Webster, 2003; Wink ve Helson, 1997).

Türkiye'de ise bilgeliliği, yaşlılık dönemi açısından inceleyen çalışmalar (Cangöz, 2008; Erçetin, 2007; Tufan, 2012) oldukça sınırlıdır. Bu çalışmalardan biri

olan Cangöz (2008)'ün derleme makalesinde bilişsel yaşlanma, farklı boyutları ile ele alınmakta ve yaşlanmanın sadece bir kayıplar dönemi olmadığı belirtilerek yaşlılıkta bilgelige dikkat çekilmektedir. Erçetin (2007) bilgelik kavramını, yaşam boyu edinilen deneyimler, yaşam bilgisi (teorik, pratik, üretici), sezgi ve farkındalık boyutlarını dikkate alarak yaşlılık dönemi ile ilişkilendirmektedir. Bilgeliliğin sadece yaşlılığa özgü bir özellik olmadığını belirten Tufan'ın (2012) çalışmasında ise zamanla edinilen bireysel bilgi, deneyimler ile kişisel gelişim özelliklerinin etkileşimi sonucunda bilgeliliğin ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki bilgelik yaşlılığın zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmaz. Yani genç bir insan için de bilgelik söz konusu olabileceği gibi, her yaşlı bireyin de bilgelik olduğunu söylemek mümkün değildir (tartışma için bkz. Tufan, 2012).

Ulusal literatürde yaşlılıkta bilgelik tartışılmakla birlikte, bu konuda daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Ulusal literatüre katkı sağlamak üzere bu derleme makalenin amacı;

- bilgeliliği,
- yaşlılıkta bilgeliliğin gelişimini,
- bilgece yaşlanmayı etkileyen faktörleri ve
- bilgeliliğin kuşaklararası aktarılmasını uluslararası literatürde yer alan araştırma sonuçları ve bilim insanlarının yaklaşımlarına bağlı olarak kapsamlı bir biçimde açıklamak ve tartışmaktır.

Yaşlılık ve Bilgeliliğin Gelişimi

Bilgelik, gelişim basamakları açısından doruk noktası olarak düşünülmesine rağmen, kendiliğinden kazanılmamaktadır. Araştırmacılar (Ardel, 2005; Baltes ve Kunzmann, 2003; Freund ve Baltes, 1998; Le, 2008) genel olarak bilgeliliğin gelişimini zamanla (deneyimlerin birikimi) ve kriz durumlarının üstesinden gelme bağlamında açıklamakla birlikte literatürde farklı görüşler tartışılmaktadır. Buna göre Sternberg (2005) insanın gelişim süreçlerinin devamı olarak bilgeliliğin ortaya çıktığını ve bunun *kazanılan bilgelik* olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşe göre yaşlılıkla birlikte fiziksel fonksiyonlarda düşüşler olmasına rağmen bilgelik, manevi bir uyanış ya da yeniden uyanma biçimi olmaktadır (Sternberg, 2005).

Bazı araştırmacılar (Baltes ve Staudinger, 2000; Horn ve Cattell, 1966; Horn ve Cattell, 1967; Huang, 2007) ise akıcı ve kristalize zekayı yaş ile ilişkilendirerek yaşlılıkta bilgelige ilişkin çıkarımlar elde edilmesini sağlamaktadırlar. Bu araştırmacılara (Baltes ve Staudinger, 2000; Horn ve Cattell, 1967) göre akıcı zeka ile ilişkilendirilen bilgiyi işleme hızı, bellek kapasitesi ve akıcı konuşma becerileri bireysel olarak farklılıklar göstermektedir. Nitekim Horn ve Cattell'in (1967) yapmış olduğu çalışmaya bağlı olarak akıcı zekanın 20 yaş civarında en yüksek düzeyine ulaştığı ve bu düzeyin 30'lu yaşlar

süresince korunduğu; 30 yaştan sonra akıcı zekanın düşmeye başladığı ve 60'lı yaşlarda en düşük düzeye geldiği bulunmuştur. Baltes ve Staudinger'e (2000) göre akıcı zekadaki bu düşüş aklın akıcı mekanizmalarında biyolojik koşulların daha baskın olmasına bağlanmaktadır. Horn ve arkadaşlarına (Horn, 1965; Horn ve Cattell, 1966; Horn ve Cattell, 1967) göre kristalleşmiş zeka ise bireyin akıcı zekası üzerine inşa ettiği deneyimlerin birikimi ile açıklanmaktadır. Bu birikimin kullanılmasının ise bilgelik ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır (Horn, 1965; Horn ve Cattell, 1966; 1967). Buna göre öğrenme sürecinde edinilen deneyimlere bağlı olarak bilgeliliğin, yaşamın erken dönemlerinde artmaya başladığı ve bilgeliliğin gelişimini olumsuz etkileyebilecek (hastalık vb.) süreçler yaşanmadıkça yaşlılık döneminde de bilgeliliğin artmaya devam ettiği öne sürülmektedir (Horn ve Cattell, 1966). Aynı zamanda Horn ve Cattell'i (1967) destekleyen Huang da (2007) öğrenme sürecine dikkat çekerek bir birey yüksek düzeyde akıcı zekaya sahip olsa bile öğrenmeye açık değilse (yeterli öğrenme çevresine sahip değilse) bu bireyin düşük düzeyde kristalize zekaya sahip olacağını belirtmektedir. Başka bir ifadeyle, akıcı zeka düzeyi yüksek olan bir bireyin yaşı ilerledikçe bilgi ve becerilerini kullanarak öğrenmeye devam etmesi ile kristalize zekasının ortalamasının altına inmeyeceği öne sürülmektedir. Böylece bu bireylerin bilgelik performansının da artabileceği belirtilmektedir (Huang, 2007). Bir anlamda tek bir zeka türünün ele alınması ile bilgeliliğin açıklanamayacağı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Mickler ve Staudinger (2008) kişisel gelişimin, subjektif refahın, zekanın ve önemli yaşam olaylarının bilgelik üzerindeki etkilerini Almanya'daki iki farklı yaş grubu (20-40 yaş grubundaki 83 kişi, 60-80 yaş grubundaki 78 kişi) ile çalışarak araştırmışlardır. Mickler ve Staudinger'in (2008) çalışmasında akıcı zekanın, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde bilgeliliğin gelişiminde çok önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Aynı çalışmada kristalleşmiş zekanın ise, olayların ve durumların farklı bakış açılarından değerlendirilmesi, yargılama ve doğru karar verme gibi süreçlerde ön plana çıktığı bulunmuştur (Mickler ve Staudinger, 2008).

Meacham (1990) ise bilgeliliğin yaşla birlikte azaldığını ifade etmektedir. Özellikle ileri yaşlılıkta fiziksel sağlığın düşüşüne bağlanan bilgeliliğin azalışı, Asadi ve arkadaşlarının (2012) yapmış olduğu çalışmada da fiziksel sağlıktaki düşüş ile ilişkilendirilmektedir.

Sternberg'e (2005) göre bilgeliliğin gelişiminde bireysel faktörlerin de etkisi tartışılmakta; ancak tüm insanlarda bilgeliliğin nasıl geliştiğine ilişkin tatmin edici bir açıklama getirilememektedir (Sternberg, 2005).

Yukarıdaki tartışmalara ek olarak Ardel'te (2000), daha erken yaşlardaki sosyal ve psikolojik becerilerin yaşlılıkta bilgelik üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Ardel'te (2000) göre iyi bir çocukluk dönemi

geçiren, çocukluk ve erken yetişkinlik dönemlerinde destekleyici bir sosyal çevreye sahip olan ve psikolojik olarak olgunlaşan bireylerde bilgelik gelişmektedir. Bu faktörler bir bireyin sadece bilgelik gelişimini etkilememekte, uzun dönemde bireyin yaşlılıktaki sosyal ilişkilerinin sayısını, kalitesini ve objektif yaşam koşullarını da etkilemektedir. Bu anlamda Ardel'te (2008; 2000) göre objektif yaşam koşulları yaşlı bir bireyin sosyo-ekonomik statüsünü, fiziksel çevresini, finansal durumunu ve sağlığını ifade etmektedir. Objektif yaşam koşullarının etkisi kısa vadede fark edilmese de uzun vadede yaşlı bireyin tercihlerini, davranışlarını ve bilgeliliğini büyük ölçüde etkilemektedir (Ardelt, 2000; Ardel'te, 2008). Bu tartışmalar temelindeki farklı belirleyiciler dikkate alınarak yaşlılıkta bilgeliliğin gelişimi üzerinde pek çok faktörün etkisi açıklanmaktadır.

Bilgece Yaşlanmayı Etkileyen Faktörler

Yaşlılık döneminde bilgelik üzerinde bireysel ve çevresel pek çok faktörün etkili olduğu ifade edilmektedir. Aşağıdaki bölümde çeşitli araştırma sonuçlarına ve bilim insanlarının yaklaşımlarına bağlı olarak yaşlılıkta bilgeliliğin gelişimi üzerinde etkili olan faktörler açıklanacaktır.

Yaşam Bilgisi

Bireylerin sahip oldukları bilginin, bilgece yaşlanma üzerinde etkili olduğu öne sürülmektedir. Örneğin Ardel'te (2000) yaşlılıkta bilgelik üzerinde teorik, pratik ve üretici yaşam bilgisine sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. Erçetin'in de (2007) belirttiği gibi *teorik yaşam bilgisi* yaşamın belli dönemlerini, bu döneme özgü fiziksel, zihinsel ve duygusal özellikleri bilmeyi sağlamaktadır. Bu bilgi türü, eğitim sürecinin farklı düzeylerine göre farklılaşabilmektedir. *Pratik yaşam bilgisi* edinilen teorik bilginin gerçekleştirilecek olan eylemler için kullanılması ile mümkün olmaktadır. *Üretici yaşam bilgisi* ise varolan bilgilerin başkalarının yararı için içtenlikle ve samimiyetle paylaşılması için üretilen bilgiyi ifade etmektedir. Bu anlamda bilge yaşlılardan var olan teorik bilgilerini pratik yaşam bilgisine dönüştürmeleri ve yaşam boyu öğrendikleri bilgilerini paylaşmaları beklenmektedir (Ardelt, 2000; Erçetin, 2007).

Topdemir de (2010) bilge insanı, bilme edimi eksiksiz olan kimse olarak tanımlamakta; bu bilme edimini ise bilgelik olarak nitelendirmektedir. Bu açıdan bilge insanların dünya ve toplumla uyumlu, kendi kendine yeten ve bilinçli oldukları belirtilmektedir. Bu anlamda bilinç düzeyi yüksek yaşlılarda yaşamın anlamına ilişkin derin bir kavrayışın geliştiği öne sürülmektedir. Bu nedenle bilge yaşlıların; yaşamın savaş alanı olmadığını, bir gelişim süreci olduğunu düşündükleri; onların zihninde "kim ve ne" olduğuna dair bir merak uyandırdığı ve buna

ilişkin sorgulama sürecinin başladığı ifade edilmektedir. Bu merak ve sorgulama sürecinin, bilge yaşlıların potansiyel güçlerini harekete geçirdiği ve bilgelik sürecinde kişisel gelişimlerini de hızlandırdığı belirtilmektedir (Ardelt, 2000; Ardelt, 2003; Trowbridge, 2005). Nitekim Smith ve Baltes de (1990) kültürlerarasında aktarılan ve birikimli olarak artan bilginin, bilgeliğin gelişimini desteklediğini ve bu anlamda katılımcılar arasında 75 yaş grubunun bilgelik performansının en yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Yaşam Olayları

Her bireyin etkilerini pozitif ve negatif bir biçimde birikimli olarak deneyimlediği yaşam olaylarının da bilgelik açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Örneğin Quinn (2011) yaşama ilişkin olumlu yönleri odaklanarak mutlu olma gibi pozitif duyguların yanısıra negatif duyguların da bilgeliği etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu anlamda hem pozitif hem de negatif yaşam olaylarının, yaşlıların yaşamla mücadele etmelerine ve yeni durumlara uyum sağlamalarına katkıda bulunarak bilgelik performansını etkilediği belirtilmektedir (Mickler ve Staudinger, 2008; Tedene-Peasley, 1992). Nitekim Ardelt (2005) ve Le (2008) araba kazaları, savaşlar, ölümler, yaralanmalar gibi olumsuz yaşam olaylarına bağlı olarak bilgeliğin geliştiğini; ancak bilgeliğin gelişmesinde sadece bu faktörlerin etkili olmadığını öne sürmektedirler. Örneğin Ardelt (2005) yaşlıların, kendilerinin zor zamanlar ve kriz durumları olarak nitelendirdikleri olaylar ve durumlar ile nasıl başa çıktıklarını belirlemek amacıyla Florida'da 180 yaşlı bireyin katılımı ile bir araştırma yürütmüştür. Araştırmada (Ardelt, 2005) bilge yaşlıların baş etme stratejilerinin çok çeşitli olduğu, durum analizini daha dikkatli bir biçimde gerçekleştirmeye ve çözüme yönelik en doğru baş etme stratejisini seçmeye özen gösterdikleri saptanmıştır.

Ayrıca Tedene-Peasley (1992) tarafından Arizona'da yaşları 63-97 arasında değişen 10 erkek 20 kadın yaşının katılımı ile yürütülen araştırmada bilgelik ve stres yaratan pozitif ve negatif yaşam olayları arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki bulunmuştur. Buna göre çalışmada (Tedene-Peasley, 1992) yaşlıların yaşam öyküleri, bilişsel fonksiyonlarının düzeyi, yaşam boyu deneyimledikleri olayların sayısı, yaşlıların yaş odaklı ikilemleri ve bilgelik düzeyleri araştırılmıştır. Araştırma (Tedene-Peasley, 1992) sonuçları yaşlıların deneyimledikleri yaşam olaylarının, problem çözme becerileri ve yaşama ilişkin felsefi bakış kazanmalarında etkili olduğunu ve bilgeliğin gelişimine katkı sağladığını göstermiştir.

Sezgi ve Farkındalık

Erçetin'in de (2007) belirttiği gibi bilge bireylerin var oluşları, yaşayış biçimleri ve başkalarının yaşam-

larına etkileri; onların sezgi ve farkındalık gibi bilgece yaş almak ile ilişkilendirilen özellikleriyle bağlantılıdır. Erçetin'e (2007) göre bilgelik açısından önemli bir bilgi türü olarak değerlendirilen sezgi; nesnelere arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu, bir sorunun çözümüne akıl yürütmeden ulaşmayı sağlar. Bu nedenle bilgece yaşlanmak bağlamında sezgi, yaşam boyunca edinilen bilgi türü ya da düzeyi olarak değerlendirilmektedir. Bir bireyin yaşamdaki yeri / rolleri hakkında fikir sahibi olması ve yaşamı olduğu gibi görebilmesi ile ilişkili olan farkındalık ise yaşamı ertelemeyen fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak o anda yaşamayı ifade etmektedir. Bir anlamda bilgece yaş alma sürecinde bireyin var olmasını; yaşama yeni anlamlar katabilmesini sağlayan farkındalık, bireyi yetkinleştirici bir etkiye sahip olmaktadır (Erçetin, 2007).

Sezgi ve Farkındalık

Bireyin deneyime açıklığı ve psikolojik gelişimine bağlı olarak değerlendirilen kişilik olgunluğu, insanın yeni deneyimlere açık olmasını ve yeni bakış açısı kazanabilmesini ifade etmektedir (Mickler ve Staudinger, 2008). Bu anlamda yaşlı bireylerin kendisiyle ve çevresiyle barışık olması, bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktan mutluluk duyması gibi pek çok olumlu özellikler kişilik olgunluğunun ve dolayısıyla bilgeliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Billig, 2000).

Zeka ve Bilişsel Fonksiyonlar

Yaşam dönemleri boyunca bilgeliğin gelişimi üzerinde zekanın etkili olduğu belirtilmektedir. Ancak zeki olmak ve bilge olmak birbirine karıştırılmamalıdır; zeka, bilgeliğin önemli bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Jeste ve ark., 2010; Mickler ve Staudinger, 2008). Örneğin Mickler ve Staudinger (2008) yaşla birlikte bilgelik açısından ortaya çıkan değişimleri incelemek için Almanya'daki 60-80 yaş grubundaki 78 yaşlı birey üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada zeka ve bilgelik arasında ilişki bulunarak zekanın, bilgelik için önemli bir belirleyici olduğu sonucuna varmışlardır.

Üretkenlik

Kutsal'ın da (2007) belirttiği gibi yaşlılıkla birlikte bazı fonksiyonlarda kayıplar olsa bile bazı yaşlılarda bilgi, hayal gücü, dikkat ve konsantrasyon; sorunlar karşısında pratik karar verebilme becerisi ve günlük yaşamdaki sorunların üstesinden gelebilme yeteneği gibi zihinsel fonksiyonlarda azalma ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca ileri yaşın en büyük avantajı "kristalize" becerilerin gelişmesidir ve bu beceriler insanın yaşamı boyunca geliştirdiklerinin özü olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda yaşlılık, aktif ve bilinçli bir yaşamın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Tüm bu beceriler, yaşlı bireylerin üretkenliğine katkı sağlayan özellikler olarak

öne sürülmekte ve pek çok sanat, felsefe ve bilim alanındaki eserlerin 65 yaşın üzerindeki bireyler tarafından ortaya konulduğuna dikkat çekilmektedir (Kutsal, 2007). Ardelt, Landes ve Vaillant (2010) ise gelecek kuşakların refahı için bireyin kendi birikimlerinin; üretkenliğin önemli bir parçasını oluşturduğunu ifade etmektedirler. Bu anlamda bilge yaşlıların genç kuşaklara rehberlik etmeleri, rol model olarak yaşam deneyimlerini paylaşmaları sayesinde bilgeliğin ve üretkenliğin genç kuşaklara aktarılabilceğini söylemek mümkündür.

Sonuç ve Tartışma

Yaşlılıkta Bilgelik Kuşaklararasına Nasıl Aktarılabilir?

Küreselleşme, kentleşme ve çağdaşlaşma aile içindeki ilişkilere yansırarak bir anlamda yaşlılara bakış açısını da etkilemektedir. Bu anlamda Kağıtçıbaşı'nın (2007) birey aile ilişkilerine yönelik saptamaları önemlidir. Kağıtçıbaşı'na (2007) göre genellikle tarım toplumlarında ataerkil değerlere dayalı olarak birey ile aile ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık daha fazla hissedilir. Kentleşme ve endüstrileşmenin etkisi ve çağdaşlaşmayla birlikte, özellikle çağdaş kentsel endüstri toplumlarında iş, eğitim vb. gibi nedenlerle birey, aileden kopmaya başlamaktadır. Böylece aile bireyleri arasındaki etkileşim bazen azalmakta, bazen de sona erebilmektedir. Kağıtçıbaşı (2007) bu noktada Türkiye'nin de içinde bulunduğu gerek bazı gelişmiş endüstri ülkelerinde, gerekse gelişmekte olan bazı ülkelerde geçerli olan üçüncü bir modelin olduğunu sürmektedir. Kağıtçıbaşı'nın (2007) "karşılıklı duygusal bağlılık" olarak ifade ettiği bu modele göre birey ile aile, mekan olarak birbirlerinden bağımsızlaşsa da duygusal bağlılıkları devam etmektedir. Karşılıklı duygusal bağlılığı destekleyen yaşlılara saygı ve genç kuşağa destek olma gibi değerlerin önemli olduğu; tarihsel ve kültürel geleneğe bağlı olarak yaşlıların toplumda saygın kabul edildiği Türkiye'de, bu değerlerin yitirilmemesi önemlidir. Zira yapılan araştırmalarda (Boduroğlu ve ark., 2006; Duyan ve Gelbal, 2013) da belirtildiği gibi Doğu toplumlarına kıyasla özellikle Batı'da yaşlanmaya ilişkin olumsuz kalıpyargılar, yaşlılara olumsuz tutum geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle özellikle Batı'da olumsuz tutumların önlenmesi için genç ve yaşlı kuşağı biraraya getiren okul ve toplum temelli programlar artırılmaktadır. Nitekim özellikle yaşlıların, kendi yaşam deneyimlerini gençlerle paylaşmalarını sağlayarak kuşaklararası ilişkileri güçlendirdiği öne sürülen bu programların; hem yaşlılar hem de gençler açısından önemli olduğu belirtilmektedir (Frick ve ark., 2004; Rebok ve ark., 2011). Örneğin Prof. Dr. Linda Fried ve Marc Freedman tarafından geliştirilen okul ve toplum temelli bir program olan "Deneyim Birliği", emeklilik döneminden başlayarak yaşlıları (55 yaşın-

dan itibaren) ve ilkokul öğrencilerini okul ortamında bir araya getiren bir programdır (Frick ve ark., 2004; Rebok ve ark., 2011). Bu program bugün Amerika'da Baltimore, Beaumont, Boston, Chicago, Cleveland, Evansville, Grand Rapids, Marin County, Minneapolis, New Haven, New York, Oakland, Philadelphia, Port Arthur, Portland, Revere, San Francisco, St. Paul, Tempe ve Washington gibi şehirlerde uygulanmaktadır (Frick ve ark., 2004; Rebok ve ark., 2011). Yaşlı bireylerin bilişsel, fiziksel, sosyal ve psikolojik fonksiyonlarını geliştirerek yaşama daha aktif katılmalarını sağlamak üzere geliştirilen bu program, zamanla yaşlı bireylerin genç kuşağa gönüllü olarak danışmanlık verdiği ve rehberlik ettiği (ders anlatma, tartışma, çatışma çözme aracılığı ile) etkileşim programı haline gelmiştir. Çünkü bu programın, Amerika'daki kamu ilkokullarında gönüllü yaşlıların çeşitli roller üstlenmelerini sağlayarak kuşaklararası bir etkileşim yarattığı bulunmuştur (Parisi ve ark., 2011). Yaşlı sağlığını geliştirme odaklı olan bu programın; yaşlı bireylerin bilgeliğinin, olgunluğunun ve yaşam deneyimlerinin çocuklara aktarılmasına da katkı sağladığı belirlenmiştir (Parisi ve ark., 2011). Ayrıca çocukların akademik başarıları, problem çözme becerileri ve olumlu davranış geliştirmeleri üzerinde de etkili olmuştur (Fried ve ark., 2004; Glass ve ark., 2004). Deneyimlerini ve bilgilerini "Deneyim Birliği"ndeki çocuklara aktaran yaşlıların iletişim, liderlik ve danışmanlık gibi becerilerinin de geliştiği saptanmıştır. Bu yeni bilgi ve deneyimler ile "Deneyim Birliği" gönüllülerinin (yaşlıların), pratik yaşam hakkındaki bilgilerini artırma, doğrulama ve güncelleme fırsatları yakaladıkları bulunmuştur (Frick ve ark., 2004; Fried ve ark., 2004; Glass ve ark., 2004). Yaşlı bireyler bu programa katılarak çatışma çözme, meditasyon, dinleme, işbirliği ve ekiple çalışma gibi iletişim becerilerini kullanırken, çocuklara bu becerileri geliştirebilme konusunda da rol model olmuşlardır. Böylece yaşlıların sahip oldukları sosyal becerilerin çocukların bilgelik gelişimi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir (Frick ve ark., 2004; Fried ve ark., 2004; Glass ve ark., 2004). Örneğin; yaşlı bireyler, sınıf arkadaşı ile sorun yaşayan bir öğrencinin, sorunu başarılı bir biçimde çözebilmesi için kendi deneyimlerine dayanarak ve çatışma çözme becerileri ile çocuklara rol model olmuşlardır. Böylece genç kuşakların, okul ortamında yaşlı bireylerden öğrendikleri yaşam becerilerini günlük yaşamlarında kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle "Deneyim Birliği" programı, "kazan-kazan" olarak da ifade edilmektedir (Frick ve ark., 2004; Fried ve ark., 2004; Glass ve ark., 2004).

Bilgelik bir bakıma başkalarıyla etkileşime dayalı üretkenliğin etkisiyle ortaya çıktığı için, "Deneyim Birliği" gibi yaşlılara yönelik geliştirilen programların rutin sosyal etkileşimler için ortam oluşturduğu bulunmuştur (The National Council on the Aging ve Metlife Founda-

tion, 2005). Bunun yanı sıra öğrenciler, ekip kurma ve okulda var olan bir ekibe gönüllü olarak katılma becerilerini de geliştirmektedirler. Ekip odaklı bu yaklaşım akademik başarının artırılması, ortak bir problemi çözme, model olma, geri bildirim, destekleme ve güçlendirme konularında çocuklara/gençlere yardım etmek isteyen yaşlıları, öğrencileri, idari ve akademik personel ile farklı meslek çalışanlarını biraraya getirmektedir. Sosyal etkileşim, üretkenlik ve yararlılık, onların bu ortak katkılarından dolayı artmaktadır (Rebok ve ark., 2004; Rebok ve ark., 2011).

Yaşlıların bilgeliliğinin aktarılmasına yönelik olarak okul ortamında yürütülen bu programlar; olumlu tutum ve davranış geliştirmelerini desteklemek üzere çocukları, üretken yaşlı bireylerle biraraya getirme olanağı sağlamaktadır. Bu programların, çocukların/gençlerin yaşlılığa olumlu bakış açısı geliştirmelerinde ve yaşlılığı; gelişimin/olgunluğun artmaya devam ettiği bir dönem olarak algılamalarında etkili olduğu belirlenmiştir (Parisi ve ark., 2011; Rebok ve ark., 2011). Ayrıca Parisi ve arkadaşlarının da (2011) belirttiği gibi, bu programlar yaşam dönemleri boyunca insan gelişiminin pozitif bir yönü olarak sosyal açıdan yetkin olmayı da desteklemektedir. Sosyal yetkinlik bilgeliği etkilemekte ve farklı yaş gruplarına karşı empati geliştirme ve şefkat gösterme gibi özelliklerin kazanılmasına da katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bu programlar, yaşlıların gelecek kuşaklara ilişkin kendi sorumluluklarının farkına varmalarına; öğretme, terbiye etme ve pozitif değerleri miras bırakma ihtiyaçlarının karşılanmasına da katkıda bulunmaktadır. Yaşlı bireyin problem çözme, yeni deneyimler kazanma, başkaları için endişelenme, yaratıcılığını geliştirme, değerleri öğrenme gibi yaşadığı topluma aidiyet duygusu geliştirecek faaliyetler içinde yer almaları, yaşlılık döneminde kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanmasında da etkili olmaktadır (Parisi ve ark., 2011; Rebok ve ark., 2011).

Kuşaklararası sosyal etkileşim ve ortak gelişim fırsatlarının sağlanması, her toplumun bilge kuşaklar yetiştirilmesi açısından önemli bir ihtiyaçtır. Yaş sınırlarını kaldırmak ve kuşakları arasındaki etkileşimi artırmak, yaş gruplarının birbirleri ile bütünleştiği toplumda yaşamaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle her toplumun kültürel değerleri, toplum yapısı ve özellikle okullarda yaşlılara ihtiyaç duyulan sorun alanları dikkate alınarak yaşlı ve genç kuşağı bir araya getiren programlar planlanmalı ve ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynaklar

- Akgün, S., Bakar, C. ve Budakoğlu, I. I. (2004). Dünyada ve Türkiye’de yaşlı nüfus eğilimi, sorunları ve iyileştirme önerileri. *Türk Geriatri Dergisi*, 7(2), 105-110.
- Ardelt, M. (1997). Wisdom and life satisfaction in old age. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 52(1), 15-27.
- Ardelt, M. (2000). Antecedents and effects of wisdom in old age: A longitudinal perspective on aging well. *Research on Aging*, 22(4), 360-394.
- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale. *Research on Aging*, 25(3), 275-324.
- Ardelt, M. (2004). Where can wisdom be found? A reply to the commentaries by Baltes and Kunzmann, Sternberg, and Achenbaum. *Human Development*, 47, 304-307.
- Ardelt, M. (2005). How wise people cope with crises and obstacles in life. *Revision*, 28(1), 7-13.
- Ardelt, M. (2008). Being wise at any age. S. J. Lopez, (Ed.), *Positive psychology: Exploring the best in people. Volume 1: Discovering human strengths* içinde (81-108). Westport, CT: Praeger.
- Ardelt, M. ve Oh, H. (2010). Wisdom: Definition, assessment, and relation to successful cognitive and emotional aging. C. A. Depp ve D. V. Jeste, (Ed.), *Successful cognitive and emotional aging* içinde (87-113). Arlington: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Ardelt, M., Landes, S. D. ve Vaillant, G. E. (2010). The long-term effects of World War II combat exposure on later life well-being moderated by generativity. *Research in Human Development*, 7(3), 202-220.
- Asadi, S., Amiri, S., Molavi, H. ve Noaparast, K. B. (2012). A cross-sectional study of self reported wisdom development: From adolescence through adulthood. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(2), 482-493.
- Baltes, P. B. (1993). The aging mind: Potential limits. *Gerontologist*, 33(5), 508-594.
- Baltes, P. B. ve Staudinger, U. M. (2000). Wisdom: A meta-heuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, 55, 122-136.
- Baltes, P. B. ve Kunzmann, U. (2003). Wisdom. *The Psychologist*, 16, 131-133.
- Baltes, P. B. ve Kunzmann, U. (2004). The two faces of wisdom: Wisdom as a general theory of knowledge and judgment about excellence in mind and virtue vs. wisdom as everyday realization in people and products. *Human Development*, 47, 290-299.
- Bergsma, A. ve Ardelt, M. (2012). Self reported wisdom and happiness: An empirical investigation. *Journal of Happiness Studies*, 13, 481-499.
- Billig, N. (2000). *Üçüncü bahar yaşlılık ve bilgelik*. Ankara: Evrim Yayınevi.
- Birren, J. E. ve Fisher, L. M. (1990). Conceptualizing Wisdom: The elements of wisdom: Overview and integration. R. J. Sternberg, (Ed.), *Wisdom: It's nature, origins and development* içinde (317-332). New York: Cambridge University Press.
- Boduroğlu, A., Yoon, C., Luo, T. ve Park, D. C. (2006). Age-Related Stereotypes: A Comparison of American and Chinese Cultures. *Gerontology*, 52, 324-333.
- Cangöz, B. (2008). Yaşlılık sadece kayıp mı? Bir ayrıcalık mı? *Türk Geriatri Dergisi*, 11(3), 143-150.
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54, 165-181.
- Clayton, V. P. ve Birren, J. E. (1980). The development of wisdom across the lifespan: A reexamination of an ancient topic. P. B. Baltes ve O. G. Brim, (Ed.), *Life-span development and behavior* içinde (103-135). New York: Academic Press.
- Csikszentmihalyi, M. ve Rathunde, K. (1990). The psychology

- of wisdom: An evolutionary interpretation. R. Sternberg, (Ed.), *Wisdom, its nature, origins and development* içinde (25-51). Cambridge: Cambridge University Press.
- Durak, M. (2004). *Yaşadığı ortamda yaşlıya hizmet modeli*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yaşlılara Hizmet Merkezi Yayınları.
- Duyan, V. ve Gelbal, S. (2013). Yaşlılara Yönelik Tutum Ölçeği'nin bir grup üniversite öğrencisi üzerinde Türkçe'ye uyarılma çalışması. *Türk Geriatri Dergisi*, 16(2), 202-209.
- Erçetin, Ş. Ş. (2007). Bilgece yaş almak. *Yaşlılık rehberi*, 24 Şubat 2013, <http://www.yaslilikrehberi.org/yapilan-diger-arastirmalar/bilgece-yaş-almak.aspx>,
- Freund, A. M., ve Baltes, P. B. (1998). Selection, optimization, and compensation as strategies of life management: Correlations with subjective indicators of successful aging. *Psychology and Aging*, 13, 531-543.
- Frick, K. D., Carlson, M. C., Glass, T. A., McGill, S., Rebok, G. W., Simpson, C. ve Fried, L. P. (2004). Modeled cost-effectiveness of the Experience Corps Baltimore based on a pilot randomized trial. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 81(1), 106-117.
- Fried, L. P., Carlson, M. C., Freedman, M., Frick, K. D., Glass, T. A., Hill, J., McGill, S., Rebok, G. W., Seeman, T., Tielsch, J., Wasik, B. A. ve Zeger, S. (2004). A social model for health promotion for an aging population: Initial evidence on the Experience Corps Model. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 81(1), 64-78.
- Glass, T. A., Freedman, M., Carlson, M. C., Hill, J., Frick, K. D., Ialongo, N., McGill, S., Rebok, G. W., Seeman, T., Tielsch, J. M., Wasik, B. A., Zeger, S. ve Fried L. P. (2004). Experience Corps: Design of an intergenerational program to boost social capital and promote the health of an aging society. *Journal of Urban Health*, 81(1), 94-105.
- Glück J ve Bluck S. (2011). Laypeople's conceptions of wisdom and its development: cognitive and integrative views. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 66(3), 321-324.
- Glück, J., König, S., Naschenweng, K., Redzanowski, U., Dorner, L., Straßer, I., ve Wiedermann, W. (2013). How to measure wisdom: content, reliability, and validity of five measures. *Frontiers in Psychology*, 4(405), 1-13.
- Grossmann, I. (2012). *Getting wisdom: Ageing, culture and perspective*. Yayınlanmamış doktora tezi, The University of Michigan, Michigan.
- Holliday, S.G. ve Chandler, M.J. (1986). Wisdom: Explorations in adult competence. J. A. Meacham, (Ed.), *Contributions to human development* içinde (1-96). Switzerland: Karger.
- Horn, J. L. ve Cattell, R. B. (1966). Refinement and test of the theory of fluid and crystallized general intelligences. *Journal of Educational Psychology*, 57(5), 253-270.
- Horn, J. L. ve Cattell, R. B. (1967). Age differences in fluid and crystallized intelligence. *Acta Psychologica*, 26, 107-129.
- Howe, J. ve Tufan, İ. (2007). Yaşlılarda bakım gereksiniminin önlenmesi. *GeroBilim Dergisi*, 1(1), 72-85.
- Huang, X. T. (2007). *Introduction to Psychology (2. baskı)*. Beijing: Peoples Education Press.
- Jeste, D. V., Ardelt, M., Blazer, D., Kraemer, H.C., Vaillant, G. ve Meeks, T. W. (2010). Expert consensus on characteristics of wisdom: A Delphi method study. *Gerontologist*, 50(5), 668-680.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi ve Bilgisayar San. Ltd. Şti.
- Kutsal, Y. G. (2007). Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları. *Yaşlılıkta kaliteli yaşam* içinde (5-11). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını.
- Le, T. N. (2008). Cultural values, life experiences, and wisdom. *The International Journal of Aging & Human Development*, 66, 259-281.
- Levitt, H. M. (1999). The development of wisdom: An analysis of Tibetan Buddhist experience. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(2), 86-105.
- Meacham, J. (1990). The loss of wisdom. R. J. Sternberg, (Ed), *Wisdom: It's nature, origins and development* içinde (181-211). New York: Cambridge University Press.
- Meeker, J. W. (1981). *Wisdom and wilderness*. Landscape, 25(1).
- Mickler, C. ve Staudinger U. M., (2008). Personal Wisdom: validation and age-related differences of a performance measure. *Psychology and Aging*, 23(4), 789-799.
- Quinn, A. (2011). *In defense of wise emotions: The relation between emotion and wisdom in autobiographical memories*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Colorado University, Colorado.
- Parisi, J. M., Rebok, G. W., Carlson, M. C. Fried, L. P., Seeman, T. E., Tan, E. J., Tanner, E. K. ve Piferi, R. L. (2011). Can the wisdom of aging be activated and make a difference societally? *Educational Gerontology*, 35(10), 867-879.
- Rebok, G. W., Carlson, M. C., Glass, T. A., McGill, S., Hill, J., Wasik, B. A., Ialongo, N., Frick, K. D., Fried, L. P. ve Rasmussen, M. D. (2004). Short-term impact of Experience Corps participation on children and schools: Results from a pilot randomized trial. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 81(1), 79-93.
- Rebok, G. W., Carlson, M. C., Barron, J. S., Frick, K. D., McGill, S., Parisi, J. M., Seeman, T., Tan, E. J., Tanner, E. K., Willging, P. R. ve Fried L. P. (2011). Experience Corps: A civic engagement-based public health intervention in the public schools. P. E. Hartman-Stein ve A. La Rue, (Ed.), *Enhancing cognitive fitness in adults: A guide to the use and development of community-based programs* içinde (469-487). New York: Springer.
- Reed, A. E. ve Carstensen, L. L. (2012). The theory behind the age-related positivity effect. *Frontiers In Emotion Science*, 3, 1-9.
- Scheibe, S., Kunzmann, U. ve Baltes, P. B. (2009). New territories of positive life-span development: Wisdom and life longings. S. J. Lopez ve C. R. Snyder, (Ed.), *Oxford handbook of positive psychology (2. baskı)* içinde (171-183). New York: Oxford University Press.
- Smith, J. ve Baltes, P.B. (1990). Wisdom-related knowledge: Age/Cohort differences in response to life-planning problems. *Developmental Psychology*, 26, 494-505.
- Smith, M. C. (2012). *The relationships among cognitive, spiritual, and wisdom development in adulthood*. Yayınlanmamış doktora tezi, Cleveland State University, Ohio.
- Sternberg, R. J. (2001). Why schools should teach for wisdom: The balance theory of wisdom in educational settings. *Educational Psychologist*, 36(4), 227-245.
- Sternberg, R. J. (2005). Older but not wiser? The relationship between age and wisdom. *Ageing International*, 30(1), 5-26.
- Takahashi, M., ve Overton, W. F. (2005). Cultural foundations of wisdom: An integrated developmental approach. R. J. Sternberg ve J. Jordan, (Ed.), *A handbook of wisdom:*

- Psychological perspectives* içinde (32-60). New York: Cambridge University Press.
- Tedene-Peasley, N. S. (1992). *Life events as determinants of wisdom in older adults*. Yayınlanmamış doktora tezi, The University of Arizona, Arizona.
- The National Council on the Aging ve Metlife Foundation, (2005). *Wisdom Works: 2003-2005 Program Report: Fostering Civic Engagement Among Older Adults*, 15 Mart 2012, <http://www.ncoa.org/news-ncoa-publications/publications/wisdomworksreport.pdf>
- Topdemir, H. G. (2010). Sofos, sofist, filozof: Hayat ve bilgelik. *Hayat ve Felsefe Sempozyumu*, 4-6 Kasım 2010, Çankırı.
- Trowbridge, R. H. (2005). *The scientific approach of wisdom*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Cincinnati, Ohio.
- Tufan, İ. (2012). *Gerontolojiye giriş*. 22 Şubat 2012, http://www.itgevakif.com/pdfs/Gerontolojiye_Giris_itufan_sicher.pdf
- Webster, J. D. (2003). An exploratory analysis of a self-assessed wisdom scale. *Journal of Adult Development*, 10, 13-22.
- Wink, P. ve Helson, R. (1997). Practical and transcendent wisdom: Their nature and some longitudinal findings. *Journal of Adult Development*, 4, 1-16.
- Yang, S. (2001). Conceptions of wisdom among Taiwanese Chinese. *The Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(6), 662-680.

Summary

A Review on Wisdom in Old Age

Filiz Yıldırım
Ankara University

Bilge Abukan
Yıldırım Beyazıt University

Although studies on wisdom have gained great popularity for the last 20 years, an agreement has not yet been reached on the definition of wisdom. It has been commonly defined with it is different dimensions from the perspectives of scholars from different cultural backgrounds and expertise (Ardelt, 2003).

The Western approach, focused on the acceptations of Berlin Wisdom Paradigms, defines wisdom on the basis of the criteria in relation with knowledge (Baltes & Kunzmann, 2003; 2004; Scheibe, Kunzmann, & Baltes, 2009).

In the East, on the other hand, wisdom is thought to correspond features such as understanding life, the advance of intuitions and awareness and being affectionate (Ardelt & Oh, 2010; Takahashi & Overton, 2005).

In general, the descriptions of wisdom specific to the West or the East include the considerations of the qualifications societies desire to hold (Ardelt & Oh, 2010).

Similar to Clayton and Birren (1980), Ardelt (2003) identifies wisdom as the integrity of cognitive, reflective and affective dimensions. Accordingly, cognitive dimension of wisdom reveals the individual's ability to understand life, and the skills to comprehend the importance and the deep meaning of life. The cognitive dimension includes the knowledge concerning the positive and negative aspects in human nature, the limits of the knowledge and awareness of the uncertainties in life. The reflective component of wisdom is a preliminary requirement for the improvement of cognitive dimension. Having a deeper understanding of life is possible when reality is perceived as it is. Actualizing this is possible with the improvement of intuitions and awareness. Therefore, having ability to have viewpoints from different angles constitutes the reflective dimension (Ardelt, 2004). Affective dimension of wisdom, on the other hand, expresses the behaviours including human emotions. In order to understand these emotions better, developing sympathetic and affectionate behaviours towards others is explained in the scope of affective dimension of wisdom. These three dimensions are not

unincorporated, however, are not conceptually identical, either (Ardelt, 2003).

Wisdom is regarded as one of the important cornerstones of development among life stages and is explained as mastery/mastering in life in a sense (Smith, 2012). Especially with the increase in the life expectation, and therefore, in the population of elderly (Akgün et al., 2004; Howe & Tufan, 2007), this concept has become a popular topic which attracts attention to study with respect to old age in the field of social sciences. Wisdom in old age has also become a fascinating issue intensively studied mostly in sociology and psychology fields in the international literature (Ardelt, 1997; 2000; 2003; Asadi et al., 2012; Clayton & Birren, 1980; Csikszentmihalyi & Rathunde, 1990; Glück et al., 2013; Glück & Bluck, 2011; Holliday & Chandler, 1986; Levitt, 1999; Meeker, 1981; Mickler & Staudinger, 2008; Sternberg, 2001; 2005; Webster, 2003; Wink & Helson, 1997). Nevertheless, in Turkey, studies surveying wisdom in terms of old age are very limited (Cangöz, 2008; Erçetin, 2007; Tufan, 2012).

In this review article, wisdom, the development and underlying factors of wisdom in old age as well as the transfer of it to next generations will be discussed in the lights of some research results and approaches of various scholars.

While the point of views on aging and old age vary in every society, as Durak (2004) stated, owing to biological, physiological, social, economic, and psychological changes peculiar to old age, when the term elderly is mentioned, an image of an unhappy and lonely individual who is in need, closed to changes with movement restrictions and with weakened social relations comes to minds in the society. However, when knowledge, ability and experience are taken into consideration, old age can be referred as wisdom years, speaking of some old individuals. In this sense, it is very plausible to say that wise old people are of a significant potential in terms of enabling young generations to benefit from their knowledge and experience.

Although wisdom is thought to be the peak point

in terms of the developmental stages, it is not obtained automatically. Even though some scholars (Ardelt, 2005; Baltes & Kunzmann, 2003; Freund & Baltes, 1998; Le, 2008) explain the development of wisdom as “via time” (with the accumulation of experience) and in relationship with overcoming crisis stages, other perspectives are also discussed in the literature. To illustrate, Sternberg (2005) maintains that, as a continuum of the developmental stages of human beings, it is *acquired wisdom*. According to this idea, despite the decreases in some physical functions, wisdom reflects itself as one kind of a spiritual awakening or a revival (Sternberg, 2005).

Some other researchers, (Baltes & Staudinger, 2000; Horn & Cattell, 1966; Horn & Cattell, 1967; Huang, 2007) associate fluid and crystallized intelligence with age, providing deductions related to wisdom in old ages. From the viewpoint of these scholars, (Baltes & Staudinger, 2000; Horn & Cattell, 1967), the speed of processing knowledge, memory capacity and fluent speaking abilities, which are associated with fluid intelligence, vary depending on individuals. Similarly, it was verified in Horn and Cattell's (1967) study that the peak point of fluid intelligence is at the age of 20 and that this point is maintained through 20s, however, starts to decrease after the age of 30 to become the lowest in the 60s. Baltes and Staudinger (2000), attribute the decrease in fluid intelligence to the fact that biological conditions are more dominant in the fluid mechanism of the intelligence. According to Horn and his colleagues (Horn, 1965; Horn & Cattell, 1966; Horn & Cattell, 1967), crystallised intelligence, on the other hand, is described as the accumulation of individuals' experience they built upon their fluid intelligence. It is also suggested that the use of this accumulation is in relation with wisdom (Horn, 1965; Horn & Cattell, 1966; 1967). Thus, it is claimed that wisdom, depending on the experience gained through the learning process, begins to increase in the early stages of life, continues to increase also in the old age unless any phases (such as diseases and so forth) are encountered that can affect the development of wisdom negatively (Horn & Cattell, 1966). Likewise, Huang (2007), agreeing Horn and Cattell (1967), also draws attention to learning processes, stating that even though an individual holds a high level of fluid intelligence, given that he does not have sufficient learning environment, he will hold a low level of crystallised intelligence. In other words, it is put forward that on condition that an individual with a high level of fluid intelligence continues to learn using his knowledge and skills, his crystallised intelligence will not go below the average level. Therefore, it is stated that the wisdom performance in these individuals may also scale up (Huang, 2007). This, in a sense, reveals the fact that wisdom cannot be explained by considering only one type of intelligence. As a mat-

ter of fact, Mickler and Staudinger (2008) surveyed the effects of individual development, subjective welfare, intelligence and significant life events on wisdom in a study they conducted in Germany with two different age groups (83 participants between the ages of 20-40 and 78 participants between the ages of 60-80). In this study, Mickler and Staudinger (2008) verified that fluid intelligence plays a prominent role on the development of wisdom in youth and adulthood. In the same study, the fact that crystallised intelligence shines out on processes such as the evaluation of events and situations from different aspects, judgement and making correct decisions is also demonstrated (Mickler & Staudinger, 2008).

Meacham (1990), however, claims that wisdom decreases with the age monotonically. Especially, the decrease in the wisdom, which is attributed to the decrease in the physical health in advanced old age, is also thought to be in relation with the decrease in the physical health in the study conducted by Asadi and his colleagues (2012).

According to Sternberg (2005), although the effects of individual factors on the development of wisdom are discussed, a fulfilling explanation on how the wisdom develops in all human beings has not been put forward yet (Sternberg, 2005).

In addition to the arguments aforementioned, Ardelt (2000) draws attention to the fact that social and psychological skills in the more early ages have an influence on wisdom in the old ages. Ardelt (2000) states that wisdom develops in psychologically matured individuals who have led a favourable childhood, had a supportive social environment in the childhood and early adulthood. These factors not only affect wisdom development in individuals, but they also influence the number and the quality of the social relations of individuals in old ages as well as their objective life conditions. In this context, as believed by Ardelt (2000; 2008), the term “objective life conditions” refers to socio-economic status, physical environment, financial situation and health of elderly. Although objective life conditions are not taken into account in the short term, they affect the preferences and behaviours of old people immensely in the long term (Ardelt, 2000; 2008). The affects of many factors on wisdom in old people are explained considering various determinants on the basis of these discussions.

It is maintained that the knowledge individuals hold (Ardelt, 2000), life events, intelligence and cognitive functions (Mickler and Staudinger, 2008), intuitions and awareness (Erçetin, 2007), maturity of the personality (Billig, 2000) and productivity (Kutsal, 2007) have influence on wisdom in the old age.

Wisdom is not a personality trait that is peculiar only to the old age. However, it is suggested that, thanks

to the guidance of wise old people for younger generations and sharing their experience with them as a role model, wisdom and productivity could be transferred to younger generations. Therefore, it is suggested that schools and society-based programs that bring children/youngsters together with wise old people will help raising wiser generations by increasing the intergenerational interaction (Frick et al., 2004; Fried et al., 2004; Glass et al., 2004). In addition, these programs also contribute to old people's awareness of their responsibilities to next generations and add to fulfilling the needs of old people such as teaching, nurturing and handing down positive values. Old individuals' participation in activities such as problem solving, acquiring new experiences, worrying about others, improving their own creativity and learn-

ing new values which could improve their sense of belonging to the societies they live in can have paramount impact on the fulfilling the need of self actualisation in their old ages (Parisi et al., 2011; Rebok et al., 2011).

Ensuring the opportunities for intergenerational social interaction is a prominent need for the societies to produce wiser generations and for chances of successful aging. Removing the age barriers and increasing the interaction between generations will contribute to living in a society where older and younger generations are integrated. For this reason, taking cultural values, social structure and problematic areas in schools where wise people are needed into consideration, programs that will bring older and younger generations together should be planned and be extended nationwide.